

Privatflickan

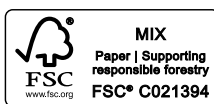
Evelyn Scala Schreiber

Privatflickan

CIRKUSTRILOGIN

Bokförlaget Forum

Det här är en bok om cirkusen. Och eftersom cirkusen inte alltid följde sanningen, utan gick på det som blev en bra berättelse, har jag valt att göra samma sak.

Bokförlaget Forum, Box 3159, 103 63 Stockholm
www.forum.se

Första tryckningen
Copyright © Evelyn Scala Schreiber 2025,
enligt avtal med Grand Agency
Omslag: Matthew Burne
Affischer: Akademien För Cirkuskonstens Bevarande I Sverige
och Musée Carnavalet, Histoire de Paris
Inlagans cirkustält: Flaticon.com
Tryckt hos ScandBook EU, 2025
ISBN 978-91-37-50294-6

Till manegens barn.
Sonja, Assar, Yvonne,
Sibyl, Marita, Jean och Alicia.
Jag hoppas att jag gör vår berättelse rättvisa.

”Friday I tasted life. It was a vast morsel. A Circus passed the house – still I feel the red in my mind though the drums are out. The Lawn is full of south and the odors tangle, and I hear to-day for the first time the river in the tree.”

– Brev från Emily Dickinson
till Mrs J.G. Holland, maj 1866

”Jag vet inte allt vad en människa förbinder med sitt barndomshem, de som fått den oändliga förmånen att växa upp i ett sådant. Kanske är det någon liten detalj – en dörrs gnisslande, doften av nystrykna gardiner, måltidens bordsbön. Men framför allt är det väl tryggheten man minns, tryggheten och de många lyckliga stunderna, bottnade i föräldrarnas omvårdnad och kärlek.

När jag nu sitter och tänker tillbaka på det som under många år – mina första år – utgjorde mitt barndomshem får jag stallukt och sågspånsdoft i näsan. Manegen var mitt egentliga barndomshem, mitt älskade tillhåll i lek och allvar. En suddig bild av torftigt utrustade hotellrum med bleka, smutsiga tapeter och halvfyllda handkannor drar väl också förbi, men under ett ständigt ambulerande liv, som började i vaggan och fortsätter ännu, har manegen varit medelpunkten i tillvaron – och åtminstone under de första levnadsåren det hem, som jag minns bäst. Stackars liten, tänker väl nu åtskilliga, ett sånt liv! Men jag kan också med glädje se tillbaka på trygga och lyckliga barndomsår tack vare min mors ständiga omsorger om oss barn, min mor som jag älskade och älskar över allt annat i världen, som såg till oss som en höna ser om sina kycklingar i en brokig och ondsint värld – och som av födsel och ohejdad vana förde med sig så mycket av borgerligt och vardagligt hemliv som det gärna gick under en tältduk eller ett vagnstak.”

– Baptista Schreiber, dotter till Bertha Schreiber, i *Barndomshemmet: kända män och kvinnor berätta om sitt barndomshem*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1947

AKT 1

1. Bertha

Bertha Lindberg levde för just det här ögonblicket. Sekunderna innan hon klev ut på scenen. Hon stod i mörkret och kände hur pulsen steg medan hon väntade på signalen att det var hennes tur. På andra sidan väggen hördes ekande steg och röster. Orden som var menade för en publik studsade i den stora, tomma rymden.

Hon tog ett andetag, slöt ögonen och föreställde sig att det var kvällen för den stora premiären: teatersalongen till brädden fylld av åskådare, skor och tunga kjolar som raspade mot parketten och det förväntansfulla surret i luften. Doften av brända nötter, och de fina damernas tunga parfymer. Hon såg sig själv kliva ut framför dem. Hjärtat svällde i bröstet.

En lång tystnad fick henne att öppna ögonen igen. Det betydde att det var dags. Hon tog ett steg framåt och särade på det tunga draperiet så att ett lager damm virvlade ut över golvet. Harriette, hennes medskådespelare, var precis på väg av scenen. Bertha rätade på sig, tog ett så djupt andetag som den hårt snörade korsetten tillät, och gick in i rollen.

Hon var Anna, den fattiga torparflickan. Mannen som stod och väntade på henne där ute var den rike bondsonen som hon förälskat sig i. De skulle precis tillkännage sin kärlek för sina föräldrar – ovetande om att det skulle röra upp himmel och jord. I en värld där alla förväntades hålla sig till sin egen samhällsklass, och lyda sina föräldrars vilja, var de rebeller. De

skulle tvingas isär och deras hjärtan skulle krossas. Men det visste de inte ännu. Just nu var de fortfarande unga, lyckligt förälskade med hela livet framför sig.

Hon log och skyndade ut på scenen. Hennes medspelare, som hette Victor och var son till en proletär, vände sig mot henne och sträckte ut sina armar. De hade tagit sig igenom dialogen och skulle precis börja sjunga på duetten när direktör Fredrik Novander klappade i händerna. Ljudet studsade hårt mellan de tomma stolsraderna och slet Bertha ur scenen.

– Bra, bra, det räcker där, hördes hans släpiga röst från främre bänkraden.

Novanders ilsket morotsröda hår och sylvassa mustasch lyste som en gloria i ljuset från gasollamporna inne på Nya teatern. Victor harklade sig bredvid henne och tog ett steg framåt.

– Direktören, jag har en fråga, sade han och rösten var inte längre kärleksmättad, utan torr och spydig.

Han väntade inte på svar från Novander, utan fortsatte bara:

– När fröken Lindberg kommer in på scen, är det inte bättre att hon ställer sig något steg bakom mig? Så att hon inte skymmer mig. Jag är ju ändå huvudkaraktären här.

Bertha stirrade på honom. Hon kunde knappt tro att hon hört rätt. De spelade båda två huvudroller i pjäsen och det här var deras gemensamma scen, ville han på allvar att hon skulle gömma sig bakom honom? Hon sökte hans blick men han ignorerade henne. Novander hummade.

– Ni har en poäng och i vanliga fall hade jag hållit med er, sade han. Men ni glömmar något. Ni är en mycket skicklig skådespelare, herr Rydberg, mycket skicklig, men vad gäller er figur kan den tyvärr inte mäta sig med fröken Lindbergs. Herrarna i publiken vill ha något skönt att vila ögonen på, annars blir de missnöjda, och missnöjda åskådare kommer inte tillbaka.

Bertha kände hur ansiktet hettade. Hon svalde hårt för att inte säga något. Hennes åsikt var inte efterfrågad här. Och

hon skulle aldrig komma undan med att tilltala direktören på samma avslappnade sätt som Victor. Kvinnliga skådespelare hade fått sparken för betydligt mindre än så.

Victor såg ut att vara på väg att säga något mer. Men han avbröts när en av dörrarna till salongen slogs upp. En äldre man som Bertha kände igen som teaterns vaktmästare skyndade sig nedför gången och fram till Novander. De båda männen utbytte några mumlande meningar, sedan vände sig Novander mot scenen igen.

– Vi får fortsätta nästa gång, sade han och höjde rösten för att resten av sällskapet som befann sig bakom scenen skulle höra. Klockan är nästan tre, vi har visst dragit över tiden.

Harriette och några av de andra stack fram huvudena från kulissen, medan Novander sade något om nästa repetition. Men Bertha hörde inte längre på.

Klockan var nästan tre.

Det fick inte vara sant. Hon skulle bli sen, igen. Utan att ta någon notis om vare sig direktören eller Harriette som sade något bakom henne, samlade hon ihop kjolarna och styrde stegen mot scenkanten. Hon tog trappan i tre snubblande kliv och fortsatte mot entrén medan hon tyst förbannade Novander och sig själv för att hon hade förlorat både tid och rum.

Det var inte första gången, och det skulle stå henne dyrt.

Ute i den tomma foajén ryckte hon åt sig sin kappa och hatt och fortsatte mot ytterdörren. Så fort hon var ute på gatan som vette mot Kungsträdgården ökade hon på stegen och började springa i riktning mot Hamngatan. Krinolinen, den korgliknande konstruktionen som alla kvinnor av högre samhällsklass bar, krängde och skavde runt höfterna och den hårt snörade korsetten gjorde andningen snabb och yttlig. Men hon föredrog den fysiska smärtan framför den som väntade. Inte ens de chockade och förfärade blickarna som mötte henne spelade någon roll.

En kall vind slet tag i Berthas kappa och hon hukade sig instinktivt. Trots att det var i slutet av april dröjde sig vintern envist kvar som en gäst som inte förstod att det var dags att gå hem. Tunga, blygrå moln hopade sig över Stockholms hamnar och industrier. På något sätt förstärkte de stadens vanliga klagosång, gnisslet från vagnarna och hästarnas klapprande hovar, de rytmiska slagen från verkstäderna och människorösterna från torget. Tidningarna skrev ständigt om de ljusa, blomstrande tiderna men Bertha undrade för vem. I de fårade, sammanbitna ansikten hon mötte i staden syntes inget spår av dem.

Hon sicksackade sig fram mellan hästdragna vagnar på Hamngatan och in på Fiskartorget där hon precis lyckades väja för en tiggerska med tre barn släpande i det söndertrasade kjoltyget. En herre i stilig kostym och högblank cylinderhatt förbannade och hytte åt henne när hon råkade kliva in framför honom, men hon stannade inte för att be om ursäkt. Framför henne på Smålandsgatan avtecknade sig den bekanta skylten. Pulsen hamrade och varje andetag pep i bröstet när hon saktade in. Hon slogs av samma överväldigande insikt som alltid, att allt hon ville var att vända och springa åt andra hållet. Men det fanns ingenstans för henne att ta vägen i den här världen. Allt i hennes liv var bestämt och kontrollerat av mannen som väntade på andra sidan dörren.

Hon slängde en snabb blick mot spegelbilden som avtecknade sig i det bottenlöst mörka fönstret. Det breda ansiktet, med det framträdande käkpartiet och näsan som hon fått av sin far, blänkte av svett. De isblå ögonen, likadana som hennes mors och sisters, hade något vilt och jagat över sig. Hon önskade att hon hade ärvt sin mors svala och samlade yttre, den där nästan kusliga förmågan att aldrig avslöja vad som försiggick på insidan. Hennes syster Julia var likadan, omöjlig att läsa för alla utom Bertha.

Hon torkade snabbt svetten från pannan med kappans ärm

och pressade tillbaka de mörka lockarna som slitit sig under språngmarschen. Hon märkte knappt att hon höll andan när hon tog det sista steget och sköt upp dörren.

2. Bertha

Bjällran ovanför dörren plingade till och en tung doft av herrparfym och tobak mötte Bertha när hon klev in i cigarrbutiken. Hon blinkade några gånger, lät ögonen vänja sig vid det mjuka, flackande skenet från oljelamporna. Butiken, vars väggar var täckta av hyllor med cigarretuier i perfekta rader och staplar, var tom på folk sånär som på mannen bakom disken. Av någon anledning gjorde det henne mer nervös. Kunderna brukade fungera som en distraktion, och hon behövde en.

Hon hajade till när dörren till kontoret öppnades. Den välbekanta mullrande rösten kom mot henne.

– Du är sen.

Erik Lindberg, Berthas far, en bredaxlad man med yvig mustasch och det lockiga, nötfärgade håret bakåtkammat under cylinderhatten, blev synlig i dörren. Hon svalde och försökte tänka ut något att säga till sitt försvar. Men det spelade ingen roll.

– Jag ber om ursäkt, sade hon.

– Jaså, det gör du. Ja, men då så.

Rösten dröp av sarkasm. Men Bertha hörde också den återhållna vreden i dalmålets berg och dalar. Hon visste att han inte var klar, inte på långa vägar. Hon såg på medan han lyfte upp en cigarr ur ett av etuierna på disken.

– Säg mig fröken, sade han medan han höll cigarren mellan tummen och pekfingret och noggrant inspekterade den, jag

kanske har misstagit mig, men har vi inte haft den här konversationen förr? Jag vill minnas att du sade samma sak då. Inte bara det, du lovade att det aldrig skulle hända igen.

Han drog cigarren långsamt under näsan och slöt ögonen. Tystnaden fick Bertha att tro att han väntade på ett svar.

– Jo, jag vet. Men direktör Novander . . .

Hennes far drämde den fria näven så hårt i bänkskivan att Bertha hoppade till.

– Jag vill inte höra.

När han öppnade ögonen och såg på henne såg hon att de blänkte som onyx. Han var inte arg, han var ursinnig.

– Vi har en överenskommelse, du och jag. Inte sant?

Han försökte inte hålla tillbaka vreden längre. Den kom mot henne som frätande syra. Bertha kände hur halsen klämdes åt.

– Det har vi, svarade hon.

– Behöver jag påminna dig om vad det är som gäller?

– Nej.

Det behövde han inte. Hon mindes hans ord som om de hade uttalats igår, och inte när hon var sexton.

– Du säger det, men ändå står vi här igen. Det enda jag kräver i retur för det där teaterapandet är att du visar lite förbannad respekt. Att du går direkt från teatern hit, så att jag kan följa dig hem. Jag vill inte behöva vänta. Det är knappast för mycket begärt. Herren vet att jag är alldeles för frikostig, och hade jag bara haft ett val . . . men även jag har en gräns.

Bertha svalde. Hon undrade var alla ord som aldrig sades tog vägen. Ibland kändes det som om hon skulle explodera.

– Jag ber om ursäkt, sade hon igen och den här gången försökte hon få det att låta som om hon menade det.

Han tog ingen notis om henne.

– Inte ens det klarar du av, fortsatte han. Du är sen, gång efter annan. Och se på dig . . .

Munnen kröktes när han svepte med blicken över henne.

Hon svettades fortfarande ymnigt efter språngmarschen och kunde bara föreställa sig hur de i vanliga fall så oresonliga lockarna såg ut nu. Hon motstod en impuls att lyfta händerna och känna efter vid tinningarna.

– Du skämmer ut mig, sade han som för att stryka under hennes misslyckande.

Hans röst klirrade av kyla. Bertha svarade inte, för vad fanns det att säga? Hon var ett misslyckande, det hade han alltid tyckt. Han avskydde att hon inte var som Julia, som vid tjugoo-åtta års ålder var gift med en affärsman och bosatt i en fin lägenhet på Jungfrugatan, bara något kvarter från barndomshemmet på Skeppargatan.

– Det räcker nu, sade fadern. Inte en gång till. Jag menar det.

I sju år hade Bertha levt med hotet om att hennes far när som helst kunde ta allt ifrån henne. Men på sistone hade det känts annorlunda, som om han faktiskt menade det. Det var den vibrerande vreden i hans röst, beslutsamheten i de hårt sammanpressade käkarna. Ett till snedsteg och allt kunde mycket väl vara över.

Skräcken skar genom henne när hon tänkte på pjäsen och torparflickan Anna – hennes första huvudroll. Hon var så nära att få allt hon drömt om. Hon kunde inte förlora det nu. Hon försökte mota bort mörkret och fokuserade på den brusande känslan av frihet när hon klev ut på scenen, på en fullsatt salong och ansikten vända mot henne. Hon tvingade sig att slå ned blicken, krympa sig inför sin far.

– Det är förstått, svarade hon. Aldrig igen.

Bjällran klämtade vid dörren. Hennes far såg upp och sträckte instinktivt på sig, samtidigt som Bertha snodde runt. En stilig herre i mörk yllekostym, plommonstop och blankpolerade skor var på väg mot dem.

Bertha kände igen honom. Han var direktör för det nya skrytbygget Grand Hôtel, som hade invigts bara några år tidi-

gare. Fransman ville hon minnas att han var. Under alla hans besök i butiken hade han aldrig tilltalat henne. Utan en blick åt Berthas håll klev han fram till disken och lyfte på hatten.

– Ser man på, är självaste grosshandlaren på plats i dag?

När fadern svarade märkte Bertha att dalmålet var bortstädat och att rösten hade sjunkit några oktaver. En blixtrande blick från honom sade henne att det var dags att dra sig undan.

Kvinnor hade visserligen nyligen fått tillåtelse att arbeta som kassabiträden i stadens butiker, men det var inte populärt. Särskilt inte i herrinrättningar som dessa dit män gick för att diskutera inte bara kubanska cigarrer, utan också politik och morgontidningens rubriker. Bara hennes närvaro kunde skrämma bort kunderna, brukade hennes far säga.

Lättad smet Bertha snabbt in på det lilla, överbelamrade kontoret. Innan hon slog sig ned i faderns hårda läderfåtölj såg hon till att lämna dörren en halv centimeter på glänt. Inte bara för att släppa in lite luft i det kvalmiga kyffet. Hon gjorde det också för att kunna höra samtalen utanför. De bestod oftast av klagande – var det inte proletärerna var det den gamla adeln som hade gjort något som väckt borgarmännens vrede – eller fars skryt om sin blomstrande grossistverksamhet.

Men det hände att de handlade om nya järnvägsförbindelser och hamnar som knöt ihop Europa, om saker som pågick nere på kontinenten: kriget mellan Ryssland och Osmanska riket pågick än, och spänningarna mellan Frankrike och Preussen, som stod på vardera sidan i konflikten, ökade. I början av året hade Storbritanniens drottning Victoria utropats till kejsarinna av Indien, och nyheter från den nya världen fyllde tidningarna flera gånger i veckan.

Någon månad tidigare hade Bertha dessutom hört en man berätta för hennes far om ett slags apparat man kunde tala med varandra genom. Han kallade den för Bells telefon, och även

om det lät otänkbart att rösten skulle kunna höras genom en tunn lina, hade hon lyssnat hänfört.

Bertha tyckte om dessa samtal. De som vittnade om att det fanns en större värld där ute, bortanför Stockholm och det syrefattiga kontoret inne i cigarrbutiken.

3. Bertha

– Har du talat med honom?

Harriette kisade mot himlen där solen precis hade pressat sig genom några lätta moln. Hennes fräknar lyste mot den fortfarande vinterbleka hyn. Några testar av det rostfärgade håret dansade i vinden.

– Talat med vem? frågade Bertha och nickade i riktning mot en smal grusgång som ledde ned mot kanalen. Harriette hummade och följde efter.

På grund av en dubbelbokning på Nya teatern hade Novander tvingats avbryta repetitionerna tidigare än vanligt. Bertha och Harriette tänkte krama ur varje minut av frihet och hade bestämt sig för att strosa genom Kungsträdgården. Det kändes som vår i luften.

Harriette suckade.

– Vem tror du? Din far. Har du pratat med honom?

Bertha skuggade ögonen medan hon kisade mot Harriette.

– Om vadå?

– Vad är det med dig? Om turnén, förstås.

En ilning for genom Bertha.

– Har du hört något?

Harriette stirrade misstroget på henne i några sekunder, sedan tog hon sig för pannan.

– Förstås. Du hade ju redan gett dig av när Novander berättade. Efter repetitionen förra veckan . . . Var din far arg, förresten?

– Inte värre än vanligt, svarade Bertha.

Harriette höjde ett skeptiskt ögonbryn, men sade inget. De hade känt varandra tillräckligt länge för att veta vilka krafter som drog i dem hemifrån. Ända sedan de som sextonåringar klivit in på teatern för att provspela för en plats i direktör Knut Tivanders sällskap av ”sköna ogifta kvinnor”. Sex år och otaliga sång- och lustspel senare var det Harriettes förtjänst att Bertha hade fått höra ryktet om en viss ung, lovande Fredrik Novander som skulle sätta upp den svenska klassikern *Värmlänningarna*. Hon hade genast bestämt sig för att söka en roll. Och till hennes förvåning och glädje hade Harriette, efter viss tvekan, gått med på att göra detsamma. Bertha visste inte när det hade skett, men någonstans längs vägen hade hon, som aldrig tillåtit något större socialt liv utanför hemmet på Skeppargatan, börjat se Harriette som något som liknade en väninna.

– Harriette, vad sade Novander? frågade hon. Pulsen ökade.

De hade nästan nått fram till kajkanten. På andra sidan den smala kanalen reste sig det storslagna kungliga slottet med dess murar och fyrkantiga, vackert utsmyckade kropp. En gång i tiden hade det fungerat som en borg för att skydda stockholmarna mot världen utanför. Nu var det mest ett tillhåll för stadens flanerande kungligheter.

– Just ja. Bara att datumet för premiären är satt, och att det blir tidigare än det var tänkt.

– Hur mycket tidigare?

– Annandagen, i Örebro. Så vi behöver lämna Stockholm redan efter julottan den tjugofemte. Vi tar tåget, förresten.

Bertha svalde. Lika exalterad som hon var över att ett datum äntligen hade bestämts, och ju förr desto bättre, lika orolig kände hon sig inför att behöva berätta det för sin far. När hon övertalade honom att få byta teatersällskap hade hon utelämnat en liten men ack så avgörande detalj: att det novanderska sällskapet var ett resande sällskap. Vilket betydde att så fort

repetitionerna på Nya teatern var avslutade skulle de ge sig av för att uppträda på scener ute i landet.

Det var själva tanken på att få åka iväg på turné, att få resa och se världen bortom Stockholm, som hade fått henne att söka rollen. Och när erbjudandet väl kom hade hon sjungande av lycka tackat ja och skjutit alla tankar på fadern på framtiden.

Men hon kunde inte sticka huvudet i sanden längre. På något sätt måste hon övertala sin far om att få följa med teatersällskapet när de lämnade huvudstaden på juldagen, och hon hade ingen aning om hur det skulle gå till.

– Vad sade din far, när du talade med honom? frågade hon Harriette.

– Inte mycket. Du vet hur han är, så länge mina bröder jobbar på hemma i verkstaden, och fars företag är i trygga händer, bryr han sig inte så mycket om vad jag gör.

– Fördelen med att ha bröder.

Harriette himlade med ögonen.

– Du kan få dem allihop. De är gratis.

Bertha hade hört Harriette beklaga sig över sina tre högljudda bröder tillräckligt många gånger för att inte avundas henne på riktigt. Men det gick inte att bortse från att de gjorde livet enklare för väninnan, på andra sätt. För till skillnad från hennes far, som brukade beklaga sig över att Herren bara välsignat honom med två döttrar, behövde Harriettes skomakarfar inte sätta all tillit till sin dotter. Familjens heder, välstånd och framtid hängde inte på att Harriette gifte sig med en lämplig borgarmake som kunde överta familjeföretaget och rollen som familjens överhuvud. Något som Bertha och Julia ständigt hade blivit påmind om under uppväxten.

Som tur var hade hennes storasyster gift sig några år tidigare. Det enda som saknades var ett barn, en arvinge, och sedan skulle faderns lycka vara total.

– Vad är det där?

Harriette stötte henne lätt i midjan med armbågen.

– Aj! Vad?

– Där på andra sidan. Ser du allt folk? Det verkar vara något som händer.

Bertha tittade kisande åt det håll Harriette pekade. Väninnan hade rätt. Bland fartygen som låg förtöjda i en lång rad vid Skeppsbrokajen hade en ångbåt precis lagt till. Folk samlades runt den, och fler tycktes ansluta sig för varje minut som gick. Några barn hade redan klättrat upp på muren för att se bättre. En dov rytmisk trumma hördes någonstans ifrån. Främmande och lockande på samma gång.

– Vi har fortfarande tid. Ska vi gå dit och se efter? frågade Harriette, men Bertha var redan på väg.

De sicksackade sig fram genom trängseln, i riktning mot den breda stenkajen. För varje steg hördes trumman högre, som hamrande hjärtslag som blandade sig med det nyfikna surret. Bertha rundade två kungliga vakter och skyndade sig förbi en grupp adelsdamer, som såg ut att ha varit ute och strosat längs med vattnet i sina vackra klänningar och under solskyddande parasoller. Barn med lappade rockar och trasiga skor kom springande från alla håll, ivriga att ta sig fram till fartyget. En kvinna med ryggen krökt, säkert efter en livstid inne på något av stadens garverier eller en tvättinrättning, blev trampad på tårna av en oaktsam barnfot och hytte ilsket med näven.

När Bertha kom närmare såg hon att allt arbete hade stannat av i den vanligtvis så myllrande hamnen. Sjömännen, som brukade vara i full färd med att rulla tunnor och släpa packlårar över landgångarna, lutade sig ut över relingarna för att se bättre. Alla blickar var riktade mot ett och samma håll. Alla var som trollbundna.

Bertha och Harriette följde barnens exempel och armbågade sig fram den sista biten, tills trängseln plötsligt lättade och de stod längst fram i folkmassan som hade samlats i en halvmåne runt fartyget. Det tog ett ögonblick för Bertha att ta in den märkliga scenen.

Flera män med breda axlar och väderbitna ansikten ledde stora, slanka hästar nedför en landgång. Men det var inga vanliga nordsvenskar till åkern. Pälsarna var sidenblanka, huvudena högburna med rundade halsar, och alla bar midnattsblå sammetstäcken med vackert guldbroderi. Det var de mest majestätiska djur Bertha någonsin hade sett, och hon hann precis tänka att de måste tillhöra det kungliga hovet, när en rörelse i ögonvrån fångade hennes uppmärksamhet. En grupp med människor var på väg nedför en annan landgång.

Det var dem alla stirrade på.

Det var inte bara att de bar färgsprakande kostymer i siden och sammet, med broderier, fjädrar och fransar som gnistrade förföriskt i solen. Eller att deras solbrända ansikten och språket de talade med varandra – en blandning av franska och något som påminde om tyska – vittnade om att de var främlingar, långväga ifrån. Det var också något med hur de rörde sig. Graciöst och stolt till den hamrande pulsen, som om de var helt omedvetna om uppståndelsen runt dem. Eller, slog det Bertha, som om de befann sig på en scen, framför en publik. En man med mörka drag, i djupröd frack, vita triksåer och knähöga blanka ridstövlar, log och lyfte på cylinderhatten åt några barn som skrek förtjust. Några meter bort lösgjorde sig en liten flicka i volangklänning från havet av kroppar och tog några stapplade steg framåt, mot främlingarna. Ansiktet lyste av fascination. Men hon hann inte långt förrän en handsklädd kvinnohand fattade tag i hennes arm och hårdhänt drog henne bakåt.

– Försiktigt, fräste kvinnorösten. Gå inte nära tattarna.

Bertha hajade till. Tattare? Var det vad främlingarna var? De resande underhållarna gick under många namn, och de flesta inte särskilt smickrande. Bertha hade hört om dem. Ofta utlänningar som reste tillsammans i små grupper från socken till socken, där de uppträdde på marknader med akrobatiska nummer, trollerikonster och loppcircusar.

Det hände också att de reste med olika utställningar och stannade längre på ett och samma ställe. Några år tidigare hade Bertha hört sin far tala om en utställning på ett av stadens museer som väckt hysteri. Den visade två tvillingbröder, från ett land som hette Siam, som var sammanväxta i midjan.

– Det är för väl att de inte släpper in kvinnor och barn, hade fadern sagt. En sådan syn är inte för de svagsinnade.

Det hade alltså inte funnits någon anledning för Bertha att ens försöka övertala sin far om att få se utställningen. Annat var det när ett menageri med exotiska djur höll till ute på Kungliga Djurgården någon sommar senare. Då hade både Bertha och Julia tjatat på Josefina, tills modern gav efter.

Det var den första gången Bertha såg en livs levande elefant. Hon hade inte bara blivit hänförd av djurets storlek, utan också av hur tam den var. Den kunde öppna en butelj med snabeln och plocka upp mynt från golvet som han lade i sin herres ficka. Men det starkaste minnet från den dagen var ändå hur deras mor, i vagnen hem, fick dem att dyrt och heligt lova att inte berätta något för far. Utflykten var deras lilla hemlighet, sade hon.

Det här sällskapet var dock annorlunda. De var för många för att resa som marknadsunderhållare. Och förutom några mindre burar som såg ut att innehålla fåglar, gläfsande små hundar och några getter, verkade djuren mest bestå av hästar. Bertha räknade till ett fyrtiotal fullblod som nervöst stod och trampade på stenkajen.

Vilka var dessa människor? Och vad gjorde de här?

Bertha såg på när besökarna med imponerande snabbhet och styrka, som om de framförde en koordinerad dans, lastade av koffertar och packlårar och spände fast dem på fyra hästdragna vagnar som hade körts fram till kajen.

– Se på henne, muttrade en herre bredvid henne. Oanständigt.

Han fick medhåll av en annan och fler stämde in runt omkring.

Det tog henne ett ögonblick att förstå vad de talade om.

Eller vem.

En kvinna hade precis klivit av båten. Hon var i trettioårsåldern, med mörka ögon, höga kindben och långt, blanksvart hår i en tjock fläta som dansade över ryggen när hon gick. Hon var klädd i en midjekort, purpurfärgad sammetsjacka med hög kra-ge och fransar fästa längs ärmarna. Kjolen, som var rubinröd, var kort framtill och släpade i marken baktill, och visade hennes trikåklädda ben hela vägen upp till knäna. Bertha förstod att hon borde vända bort blicken, att det var det anständiga att göra, men hon kunde inte. Och av suset som drog genom folkmassan att döma, var hon inte ensam.

Det var sannerligen inte ett mode man brukade stöta på i Stockholm. Att visa benen var sådant som glädjeflickor sysslade med. Eller möjligen äkta makar, när de var ensamma i sovkvammaren.

Tidningarna skulle kalla det en skandal. Ändå rörde sig kvinnan som om det inte bekom henne.

Bertha hörde skaran av herrar säga något mer och uppfattade föraktet i deras röster. När hon sneglade åt deras håll såg hon att de hade tagit något kliv framåt, närmare, och att ögonen lyste av något mörkt och girigt.

Mannen med den röda fracken klev med graciösa steg fram till den främre vagnen – som var parkerad bara några meter från Bertha och Harriette – och sade något till två andra män.

De klättrade snabbt och smidigt upp på vagnen. Tillsammans vecklade de ut en banderoll, som de fäste längst upp så att den kunde ses från alla håll. Den kyliga vinden slet ilsket i tyget, men Bertha fick ändå en skynt av texten.

Mellan två svarta hästar som stegrade sig lyste bokstäverna i guld.

– Cirque de Léonard, läste Bertha högt.

Harriette vände sig mot henne. Hennes ögon brann.

– En cirkus?

– Det verkar så.

Bertha hade hört talats om dem, de mystiska sällskapen som reste runt i Europa. Familjen hade promenerat förbi cirkusbyggnaderna ute på Djurgården många gånger, men hon hade aldrig fått gå in. Det sades att människorna som uppträdde var zigenare, laglösa kringdrivare som spred synd och promiskuitet. Gjorde människor galna och omdömeslösa.

Men allt hon såg var de skimrande färgerna, de vackra ansiktena och ett stort, snö vitt fullblod som klev nedför landgången.